

1905 - EEL- JA JÄRELLUGU

Preester Georgi Gaponi juhitud töölised tahtsid 9. jaanuaril 1905 esitada keiser **Nikolai II**-le Vene-Jaapani sõja tõttu halvenenud elu- ja töötingimuste pärast palvekirja. Rahumeelsel demonstratsioonil osales kümneid tuhandeid inimesi, kes kandsid pühakute ja tsaariperekonna pilte. Nikolai II tol päeval Talvepalees ei viibinud ning valitsus ei olnud paleed valvavatele sõduritele andnud meelevalduse suhtes mingisuguseid erijuhiseid. Tulistamine leidis aset ilmselt seetõttu, et palee ees tekkis rüselus ja osa inimesi püüdis värvatest sisse murda. Tulistamises hukkunute arv pole siiani täpselt teada, tõenäoliselt jäi see 500-4000 vahele. **Verise pühapäevaga** algas 1905. aasta revolutsioon.

AM F 20389

Esimene üldstreik Tallinnas toimus 12. jaanuaril - see oli pigem poliitiline kaasatundmine Verise pühapäeva ohvritele. Kaks nädalat väldanud koosolekute ja tööandjatega peetud läbirääkimiste tulemusena lühendati tööpäeva 11 tunnilt 10-le, töölised said õiguse valida oma esindajaid (vabrikuvanemaid) ning mõnes kohas tõsteti palka. Esimene üleriigiline üldstreik sai teoks 17. veebruaril - siis nõuti juba 9-tunnist tööpäeva ja täiendavat palgatõusu. Sõjalist jõudu streigiliikumise ohjamiseks ei kasutatud, veebruari lõpus keelati Liivimaal registreerimata koosolekute pidamine. Esmakordselt pühitseti 1. maid, tagasihoidlikult ja politsei järelevalve all. Tallinnas oli 1905. a üle 6700 töölise, neist ligi kaks kolmandikku töötas kolmes suuremas tehases: "Dvigateli" vagunivabrikus, Balti puuvillavabrikus ja Lutheri mööblivabrikus.

Fotol poseeritud "Meistri kottiajamine" on olnud ajaloos sümboolne tegevus - tööliste poolt kotis väljakärutatud meister ei tohtinud enam tagasi pöörduda

AM N 5631/443

Suurem streikide laine algas 14. oktoobil - see kasvas üle kaupluste rüüstamiseks, mistõttu küsis linnavalitsus töölisvanematelt avaliku korra tagamiseks abi. Pühapäeva, 16. oktoobri hommikupoolikul peeti suur töölikoosolek linna lähedal Lausmanni heinamaal. Koosolek valis 12-liikmelise esinduse oma otsuste isiklikuks kättetoimetamiseks kubernerile. Kuna mehed pealelõunaks veel tagasi ei olnud, liikus koosolekut pidanud rahvamass **Uuele turule**. Kuigi läbirääkimised streikijatega kulgesid edukalt, tõid võimud tänavale umbes 70 soldatit. Hoiatus, et kui laiali ei minda, avatakse püssituli, kadus üldise lärmi sisse ja nii tabasid püssilasud koosolekulisi ootamatult ajal, mil improviseeritud kõnepuldis oli Amalie Unt. Kokku hukkus 32 inimest, raskelt haavata sai 57. Neli päeva hiljem toimunud hukkunute ühismatus Rahumäel kujunes väga rahvarohkeks. Seejärel streigiliikumine ajutiselt vaibus ning taastus ka koolitöö.

Uus turg Tallinnas

Leida Pärtelpoja erakogu.

Velise mõisa interjäär

Ülemaalse rahvakoosoleku kutsusid kokku Tartu seltsid. Iga vald võis saata kaks saadikut, linn neli ja iga selts ühe saadiku. Päev enne kongressi pandi alus Eesti Rahvameelsele Eduerakonnale (hilisem Rahvaerakond). Kongress sai teoks vaatamata sellele, et mõned päevad enne toimumist kehtestati Liivimaal sõjaseadus ja rahvakoosolekud keelati ära. 27. novembril kogunes Bürgermusse majja (praeguse Tartu kaubamaja kohal asunud hoone) 803 saadikut. Koosolek jagunes kaheks: vähemusse jäi alalhoidlikuma joonega Jaan Tõnissoni tiib, Jaan Teemanti juhitud radikaalsem leer jätkas koosolekuga Tartu Ülikooli aulas. Seal vastu võetud otsuste kohaselt tuli luua revolutsioonilised omavalitsused ja ignoreerida kehtivat võimu. Sihiks seati alkoholi müügi monopoli lõpetamine, maksude maksmata jätmine, sõjaväekohustuse eiramine jne. Kokkuvõtvalt: päris uue riigikorra rajamine ning olemasoleva boikoteerimine.

EAA.2073.235.1

1905. a sügisel käisid maatamehed eesotsas rätsepa ja rahvaluulekoguja Anton Schultsiga Vaali mõisnikult tagasi nõudmas neilt ebaseaduslikult ära võetud maad. Kuigi nõudmised jäid tulemusteta, otsustasid maatamehed maad oktoobri lõpus siiski kasutusele võtta ja asusid neid iseseisvalt välja mõõtma. Omaalgatuslikult hakati moodustama kaitsesalku. Detsembri algul kuulutati **Vaalis välja Eesti Vabariik** ja asuti koostama põhiseadust. Jõululaupäeva varahommikul vangistati vastuhaku juhid Mart Jürman, Voldemar Jürman, Anton Schults ja Johan Stamm. Neile määrati surmanuhtlus, mis samal päeval Koerus täide viidi. Surmanuhtlusest pääses pere noorem poeg August Jürman (Jürimaa), kes oli vabas Eestis kõikide Riigi(voli)kogude liige ja mitmekordne minister. Tema korraldas 1918. a Iseseisvusmanifesti trükkimise.

Mart Jürman abikaasa ja lastega

Foto raamatust "1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis"

Sadakond kasakat (nn mustsajalist) saabus Tallinna juba oktoobri algul ja osales Uuel turul toimunud tulistamistel. Maalt mõisatest tuli mõisnikelt rüütelkonda kümneid palvekirju sõjaliste jõudude kohapeale saatmiseks ja neid saadeti mitmesse mõisa - igasse 15-20 meest. Tallinna garnisonis oli aasta lõpul alla 500 sõduri, lisavägesid tõi alles rüütelkonna peamehe ja Võhma-Vanamõisa paruni **Otto Budbergi** visiit tsaar Nikolai II juurde. Lisaks juba Liivimaale jõudnud kindral Orlovi väesalgale saadeti Peterburist 16. detsembril teele kindral Bezobrasovi väesalk. Kuna mõisate põletamine oli hoogustunud, saatis Tallinna kindralkuberner Voronov kuu teises pooles välja 11 karistussalka. 1906. a algul täiendati karistussalkade juhatuskirja, mille alusel tuli surmaga nuhelda kõiki riigikorra kukutamisele ässitajaid ja õhutajaid.

ERM Fk 888:122

1906. a märtsis peeti Tallinna sõjakohtus mõisate põletajate üle mitmeid **kohtuprotsesse**. Oktoobris toimus kohus 14 Harjumaa mõisa rüüstamise ja süütamise asjus. Läänemaa mõisate põletamise suurprotsess leidis aset Tallinna ringkonnakohtus alles 1908. a, 27. veebruarist 6. märtsini. 24 lehekülge pikk süüdistusakt sisaldas 96 kaebealuse nime, neile lisandus 17 redus olijat, keda süüdistati eraldi. 13 kaebealust oli olnud vanglas juba 1906. a algusest alates, kaks kaebealust oli vahepeal surnud. Tunnistajaid oli 149. Arutati 20 mõisa, nelja viinavabriku ning kolme vallamaja rüüstamist või süütamist. Peale süüdistus- ja kaitsekõnesid tegi kohus otsuse: kaks meest said karistuseks neli aastat sunnitööd, üheksale mehele määrati üle aasta pikkune vangistus, 48 isiku karistus jäi vahemikku 4 kuud kuni üks aasta ning 34 isikut mõisteti õigeks. Mõisnike kahjutasunõue 800 tuhandele rublale jäeti rahuldamata.

Kindral Bezobrazov

Foto raamatust "1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis"